

A komparatív parentetikus tagmondatok bal perifériája

Julia Bacskai-Atkari

1. Bevezetés

A jelen tanulmány a magyar nyelv olyan beékelődő tagmondataival foglalkozik, amelyeknek élén a *mint* mondatbevezető (C fej, complementiser) áll. A jelenséget az alábbi példa illusztrálja:

(1) *A teknősök, **mint** tudjuk, szeretik a rákot.*

A beékelődő tagmondat (*mint tudjuk*) közbevetésként jelentkezik a gazdamondathoz (host clause) képest, amely a beékelődő tagmondat nélkül is értelmes egységet alkot (*a teknősök szeretik a rákot*): a beékelődő mondat nem szintaktikailag kapcsolódik a gazdamondathoz (ld. Schneider 2007), és ezért nem is tekinthető mellékmondatnak. A továbbiakban az ilyen, az (1)-es példában illusztrált tagmondatokra komparatív parentetikus tagmondatként fogok utalni, terminológiailag is elkülönítendő az ilyen típusú szerkezeteket az egyéb (adott esetben inkább a szövegtan vizsgáladási körébe tartozó) közbevetésektől, amelyek a nemzetközi szakirodalomban nem tartoznak a parentetikus szerkezetek körébe. Másrészt a komparatív parentetikus szerkezeteket fontos elkülöníteni a hasonlító szerkezetektől: a komparatív ebben az esetben pusztán egy operátormozgatást kiváltó szintaktikai jegy meglétére utal, valódi hasonlításról azonban – éppenséggel a főmondat hiánya miatt – nem beszélhetünk.

A magyarban a tagmondatra jellemző komparatív szintaktikai jegy megléte mellett a komparatív parentetikus tagmondatok és a hasonlító mellékmondatok bal perifériájában a mondatbevezető (*mint*) is megegyezik. Az egyenlőséget kifejező hasonlítást az alábbi példák illusztrálják:

(2) a. *Péter olyan magas, **mint** a bátyja.*

b. *Péter olyan magas, **mint** amilyen magas a bátyja volt.*

A (2a) mondat tipikus annyiban, amennyiben a hasonlító mellékmondat elliptikus: egyetlen nominális összetevő (determinánsos kifejezés, DP) jelenik meg láthatóan, a többi összetevő törlés alá esik. (Az ellipsis módjáról és megszorításairól ebben a tanulmányban nem kívánok foglalkozni; egy újabb elemzésért ld. például Bacskai-Atkari 2014: 229–270.) A (2b) mondat

azonban mutatja, hogy a *mint* mondatbevezetőt teljes tagmondat követheti, amelyben látható a finit ige (*volt*), valamint a fokos kifejezés (*amilyen magas*) is. Ami a mi szempontunkból kiemelten fontos, az az, hogy a *mint* által bevezetett tagmondat tartalmaz egy operátort (a komparatív operátor, pl. *amilyen*), amely a tagmondat bal perifériájára mozog, mégpedig egy CP projekció specifikálójába (ld. Kennedy 2002; Kennedy és Merchant 2000). Ez az operátor nem feltétlenül látható, ugyanakkor az operátorral együtt mozoghat valamilyen lexikális összetevő is (pl. *magas*, vagyis egy AP, mellékneves kifejezés).

Ez az elrendeződés nemcsak az egyenlőséget, hanem az egyenlőtlenséget kifejező hasonlító szerkezetekre is igaz, amelyeket a magyarban szintén a *mint* vezet be:

- (3) a. Péter magasabb, *mint* a bátyja.
b. Péter magasabb, *mint* *amilyen magas* a bátyja volt.

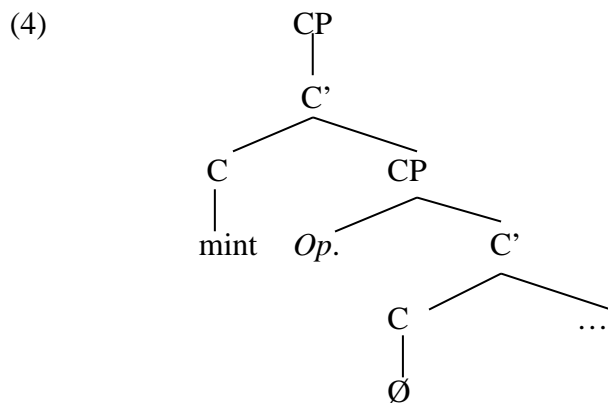
A magyarban tehát a két típusú hasonlító mellékmondat mondatbevezetőjében nincs különbség, szemben például az angollal vagy a némettel, ahol (a standard változatokban) az egyenlőséget kifejező hasonlító mellékmondat kötőszava az *as* illetve a *wie*, az egyenlőtlenségé viszont a *than* illetve az *als*.

A *mint* mondatbevezető ráadásul a parentetikus komparatív tagmondatokban is megjelenik; különbség viszont, hogy míg az *amilyen* operátor a hasonlító mellékmondatokban követheti a *mint* mondatbevezetőt, addig a *mint* és az *amilyen* együttállása a parentetikus komparatív tagmondatokban nem lehetséges. A jelen tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy ez a különbség miből adódik. Elemzésemben amellet érvelek, hogy a *mint* + operátor szekvencia a parentetikus komparatív tagmondatokban egy, a hiányzó tárgyi argumentumnak megfelelő, fonológiaiailag üres operátor jelenléte miatt nem jöhet létre.

A jelen tanulmány elsősorban a magyar nyelv sajátosságaira koncentrál, azonban, mivel a magyar egyik sajátossága éppen a fonológiai tartalommal rendelkező komparatív operátor megléte, röviden a látható operátor nélküli nyelvekre (például a standard angol vagy német) is szeretnék kitérni: mint látni fogjuk, ezekben a nyelvekben a komparatív és a parentetikus operátor közötti interakció nem figyelhető meg úgy, ahogy a magyarban. Ugyanakkor ezek a nyelvek más fokos kifejezéseket tartalmazhatnak a komparatív parentetikus tagmondatokban, amelyek a komparatív mellékmondatnak megfelelő CP-n kívül esnek (a hasonlító szerkezetekben ezek a mátrixmondat fokos kifejezései), ez pedig egyértelműen mutatja azt, hogy a komparatív parentetikus tagmondat mérete nem szükségszerűen egyezik a szintaktikailag egyértelműen mellékmondatnak tekinthető CP-k méretével.

2. Operátorok a hasonlító mellékmondatokban

Elfogadva Bacskai-Atkari (2014) elemzését, a hasonlító mellékmondatok bal perifériáján alapvetően két CP projekciót feltételezek; az osztott bal periféria természetesen Rizzi (1997, 1999, 2004) elméletére vezethető vissza, ugyanakkor a klasszikus értelemben vett kartografikus elemzés számos más olyan funkcionális projekciót is tartalmaz, amelyek a mi szempontunkból itt irrelevánsak. Fontos még megemlíteni, hogy Rizzi (1997, 1999, 2004) a két CP között is jelentős funkcionális különbséget feltételez: a felső CP (ForceP) a tagmondat típusát (pl. deklaratív, komparatív) határozza meg, az alsó CP (FinP) pedig a finitségért felelős. A két funkciónak a két CP közötti merev megosztása azonban nem feltétlenül szükséges (ld. Bacskai-Atkari 2014 érveit is), így a továbbiakban nem fogok rá utalni; érdemes ugyanakkor kiemelni, hogy a típus (Force) jelölése lehetőség szerint a felső CP-hez kötődik. A hasonlító mellékmondatok bal perifériáját szemantikusan a következő ábra mutatja:



Mint látható, a felső CP fejében található a hasonlító mondatbevezető (a magyarban a *mint*, az angolban például *as/than*), az alsó CP pedig a specifikálójában tartalmaz egy operátort (*Op.*). Ez az operátor a komparatív operátor, amely a relatív (vonatkozó) operátor egy speciális esete, és mint ilyen kötelezően operátormozgatás alá esik (ld. Chomsky 1977, Kennedy és Merchant 2000).

Az operátormozgatás mellett azokban a nyelvekben is vannak érvek, ahol maga az operátor fonológiailag nem látható (így az angolban), például szigetmegszorításokból (ezekről ld. Kennedy 2002: 557–558, a korábbi irodalomból Ross 1967, Huddleston 1967, Chomsky 1977, Postal 1998 alapján). A magyarban ráadásul maga az operátor is látható.

A magyar hasonlító mellékmondatokban a *mint* a mondatbevezető (ld. Kenesei 1992), és ezt opcionálisan egy fonológiai tartalommal rendelkező operátor is követheti, amint azt az alábbi példák mutatják:

- (5) a. *Péter olyan magas, **mint (amilyen)** a bátyja volt.*
b. *Péter magasabb, **mint (amilyen)** a bátyja volt.*

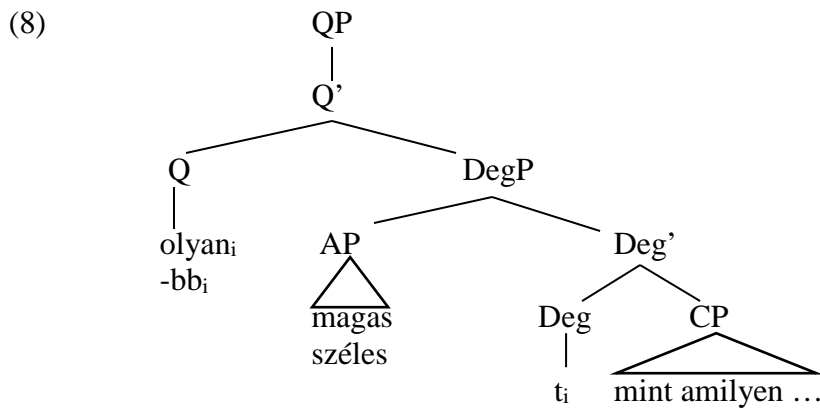
Az *amilyen* operátor tehát mind az egyenlőséget kifejező hasonlításban, mint a (5a), mind pedig az egyenlőtlenséget kifejező hasonlításban, mint a (5b), megjelenhet. Az *amilyen* operátor emellett egy lexikális AP-vel együtt is megjelenhet:

- (6) a. *Péter olyan magas, **mint amilyen (magas)** a bátyja volt.*
b. *Péter magasabb, **mint amilyen (magas)** a bátyja volt.*

A fenti példában az AP látható jelenléte opcionális, azonban amennyiben a mellékmondati AP nem e-ADOTT (e-GIVEN, ld. Merchant 2001), akkor nem hagyható el:

- (7) a. *A macska olyan kövér, **mint amilyen *(széles)** a macskaajtó volt.*
b. *A macska kövérebb, **mint amilyen *(széles)** a macskaajtó volt.*

Mindez azt mutatja, hogy a magyarban a kvantifikált AP (QP) látható maradhat a [Spec,CP] pozícióban attól függetlenül, hogy az AP e-ADOTT vagy sem: az (6)-ös példában a *magas* AP-nek megvan a logikailag azonos főmondatbeli antecedense (*magas*), míg ez a (7)-os példában a *széles* AP-re nem igaz, amelynek a *kövér* értelemszerűen nem antecedense. A főmondatbeli kvantifikált AP szerkezetét a következő ábra mutatja (Bacsikai-Atkari 2014: 45–53, Corver 1997, illetve Lechner 1999, 2007 alapján):



Ennek értelmében a lexikális AP és a hasonlító mellékmondat a fokfej (degree phrase, Deg) argumentumai, a fokos kifejezés (DegP) felett pedig egy kantoros kifejezés (quantifier phrase, QP) is generálódik, utóbbi elsősorban a módosítók elhelyezése miatt. A hasonlító mellékmondatban található QP szerkezete analóg: az *amilyen* operátor a Deg fejen generálódik (és a Q fejbe mozog), az AP pedig szintén a [Spec, DegP] pozícióban található (ld Bacskai-Atkari 2014: 103–107).

Amennyiben az AP e-ADOTT (és így visszanyerhető), nem szükséges, hogy látható legyen, és az AP elmaradása esetében az operátor is elmaradhat (a mögöttes mechanizmusokra itt nem szeretnék kitérni). Egy fonológiailag látható AP azonban az operátor láthatóságát is megkívánja: ez egy láthatósági kívánalomra vezethető vissza (Overtness Requirement, ld. Bacskai-Atkari 2014: 121–124, 154–164), amelynek értelmében az operátorpozícióban fonológiai tartalommal rendelkező szekvenciának tartalmaznia kell egy látható operátort. Ez a megszorítás a mellékmondati bal periférián az olyan [Spec, CP] pozíciókra vonatkozik, amelyek elsősorban a mondattípus (és/vagy a finitség) meghatározásával hozhatók összefüggésbe, és az információszerkezettel kapcsolatos projekciókat (topik, fókusz) nem érinti.

3. Operátorok a parentetikus komparatív tagmondatokban

Ebben a részben a magyar komparatív parentetikus tagmondatok szintaktikai viselkedését szeretném bemutatni; ezeket a tagmondatokat a *mint* vezeti be. A hasonlító mellékmondatokkal közös tulajdonság a tagmondat komparatív, [+compr], jegye, és ebből adódóan a komparatív operátor jelenléte (akár látható, akár láthatatlan módon). Különbség azonban, hogy a parentetikus szerkezetekben nincs mátrixmondat (relatív főmondat), és éppen

ezért nincs olyan QP antecedens, amely a parentetikus komparatív tagmondatban található komparatív operátorral együtt megjelenő AP előzményeül szolgálhatna.

A komparatív parentetikus tagmondatok egyik típusában az *ahogy* jelenik meg, amely alapvetően (a hasonlító szerkezetekben) egy VP-módosító adverbialis operátor; az *ahogy* mellett nem jelenik meg lexikális AP. Tekintsük a következő példákat:

- (9) a. *A teknősök, mint (ahogy) tudjuk, szeretik a rákot.*
b. *Az igazgató, mint (ahogy) elmondta, maga is meglepődött a jó eredményeken.*

Mint látható, az *ahogy* jelenléte opcionális: a (9)-ban szereplő mondatok mindkét verziója grammatikus. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy néhány beszélő számára az *ahogy* nélküli verzió a preferáltabb, különösen a (9b) példa esetében: ennek oka az, hogy az *ahogy* lényegében redundáns, hiszen ugyanazt fejezi ki, amit a *mint* is. Azonban az *ahogy* jelenléte a (9)-as mondatokban ezzel együtt is teljesen jólformált.

A jelen tanulmányban alapvetően a komparatív parentetikus tagmondatok belső szerkezetét vizsgálom, és éppen ezért nem foglalkozom a parentetikus tagmondatnak a gazdamondathoz képesti pozíciójával. A dolgozatban szereplő példákban a parentetikus tagmondat a legtipikusabb (a gazdamondatot megszakító) pozícióban van; emellett természetesen teszteltem (összesen 9 anyanyelvi beszélőn) az olyan konfigurációkat is, amikor a parentetikus tagmondat vagy megelőzi vagy követi a teljes gazdamondatot. Ezek általában véve kevésbé preferáltak, azonban az *ahogy* elfogadhatósága itt sem mutatott jelentős különbséget, kivéve a (9b) parentetikus tagmondatot frontális pozícióban tartalmazó változatában. A frontális pozíciójú változatokat a (10) példa mutatja:

- (10) a. *Mint (ahogy) tudjuk, a teknősök, szeretik a rákot.*
b. *Mint ^{???}(ahogy) elmondta, az igazgató maga is meglepődött a jó eredményeken.*

Míg a (10a) mondatban az *ahogy* jelenléte vagy hiánya nem okoz szignifikáns különbséget, addig a (10b) mondatban az *ahogy* megléte (a *mint* mellett) preferált. Ez valószínűleg azzal a tendenciával hozható összefüggésbe, hogy frontális pozícióban a tagmondatok bal periferiáján az egyébként opcionális kötőszók (pl. a *hogy*) jelenléte kötelezővé válik; ez a megszorítás nem csak a magyarra igaz, hanem az angolra is (a *that* 'hogy' esetében), illetve az olaszban (ld. Poletto 1995). A kiterjesztés ebben az esetben arra vonatkozik, hogy egy eleve meglévő

alárendelő kötőszó (*mint*) mellett az egyébként opcionálisan látható további bal perifériális réteg is preferáltan látható.

A mi szempontunkból elsősorban tehát az a fontos, hogy a (9)-as típusú mondatokban az *ahogy* jelenléte opcionális. A komparatív parentetikus tagmondatoknak azonban van egy másik típusa, amelyben az *amilyen* komparatív operátor jelenik meg. Ez a típus közelebb áll a hasonlító szerkezetekhez, mint a (9)-ban illusztrált, ez pedig, mint később látni fogjuk, jelentős részben az *amilyen* és az *ahogy* eltérő szintaktikai státusára vezethető vissza. Mindkét típusra igaz ugyanakkor, hogy parentetikus tagmondatként hasonlóan viselkednek a gazdamondathoz képest, és mindkettő CP-méretű. Az *amilyen* operátort tartalmazó komparatív parentetikus tagmondatok fontos tulajdonsága, hogy az *amilyen* mellett nem jelenhet meg a *mint*:

(11) a. *Péter, (*mint) amilyen magas, be fogja verni a fejét.*

b. *Péter, (*mint) amilyen magas ember, be fogja verni a fejét.*

A fenti példákban a *magas* lexikális AP (akár önállóan jelenik meg, akár egy nominális összetevő módosítójaként) nem törölhető, hiszen a törlés ebben az esetben egy nem visszanyerhető szekvenciát érintene: a hasonlító szerkezetekkel ellentétben itt nincs olyan főmondatbeli összetevő (hiszen főmondat sincs), amely antecedens lehetne. Mivel a lexikális AP szükségszerűen látható, az operátor is kötelezően látható marad: ennek oka, hogy egy látható AP csak akkor jelenhet meg a [Spec,CP] operátorpozícióban, ha maga az operátor is látható. Ez megmagyarázza azt a különbséget, hogy az *amilyen* kitétele kötelező, míg az *ahogy* elhagyható: az *ahogy* mellett eleve nem jelenik meg lexikális AP.

A kérdés ilyenformán inkább az, hogy a *mint* miért nem jelenhet meg a (11)-es típusú szerkezetekben, hiszen ilyen megszorítás sem a hasonlító mellékmondatokban, sem az *ahogy* elemet tartalmazó komparatív parentetikus tagmondatokban nem tapasztalható, ahogy azt a (5)–(7) illetve (9) példák is mutatják.

A jelenség ráadásul független a parentetikus tagmondat relatív pozíciójától, így a komparatív parentetikus tagmondat frontális pozíciója sem engedélyezi a *mint* jelenlétét:

(12) *(*Mint) amilyen magas, Péter be fogja verni a fejét.*

Ez azért is fontos, mert világosan mutatja, hogy amíg a frontális pozíció egy kevésbé preferált, de grammatikus opciót preferálttá tehet, ld. a (10)-es példákat, addig egy nem grammatikus szerkezetet a frontális pozíció sem tud engedélyezni.

4. Üres operátorok a parentetikus tagmondatokban

Mielőtt a konkrét jelenség magyarázatára rátérnék, tekintsük át röviden a hiányos szerkezetű parentetikus tagmondatok néhány sajátosságát (Reis 1995, Hoffmann 1998, Ackema és Neeleman 2004, Schneider 2007, Steinbach 2007, De Vries 2007, illetve Griffiths 2013 alapján). Ezekben a tagmondatokban az igének tipikusan hiányzik egy argumentuma; nincs szintaktikai kapcsolat a parentetikus tagmondat és a gazdamondat között; a gazdamondat látható a parentetikus mondat számára, ez azonban visszafelé nem igaz; végül pedig a parentetikus tagmondat igéjének egyik argumentumának lényegében a gazdamondat felel meg. Ezen túlmenően a parentetikus tagmondatok tartalmazznak egy üres operátort, amely a gazdamondathoz való egyirányú kapcsolatot teremt meg (Schneider 2007, Heringa 2011). Ami szempontunkból kiemelten fontos, hogy a komparatív parentetikus tagmondatokban van egy üres operátor, amely egy [Spec,CP] pozícióba mozog, és nagyjából a hiányzó tárgyi argumentumnak felel meg (Potts 2002: 62). Tekintsük a következő példát:

(13) *A legendák velünk élnek, mint Op₁ tudjuk t₁.*

Ebben az esetben az ige tárgyi argumentumának megfelelő operátor a bal perifériára mozog, és referenciáját a gazdamondat egésze (*a legendák velünk élnek*) adja.

Ennek az operátornak a megléte a magyarban az általános szemantikai érveken túlmenően is bizonyítható, ugyanis az ige tárgyas (határozott) ragozásban áll. A következő példapár ezt illusztrálja:

(14) a. *A teknősök, mint **tudjuk**, szeretik a rákot.*

b. **A teknősök, mint **tudunk**, szeretik a rákot.*

A (14a) és a (14b) mondat egyedül az ige vonatkozásában különbözik: a (14a)-ban tárgyas (határozatlan), a (14b)-ben pedig alanyi (határozott) ragozásban szerepel. Az, hogy az ige tárgyas ragozásban kell, hogy álljon, azt mutatja, hogy a tagmondatban van egy tárgy.

Megjegyzendő, hogy természetesen a tárgy jelenléte önmagában nem követeli meg a tárgyas

ragozást, hiszen például a határozatlan (indefinit) nominális kifejezések tárgyként alanyi ragozású igével állnak együtt. Az összefüggés azonban visszafelé igaz, vagyis a tárgyas paradigma csak akkor jelenik meg, ha van tárgy. Éppen ezért a (14a) esetében kell, hogy legyen egy tárgy, amellyel az ige egyeztetve van.

Ez a tárgy egy üres relatív operátor; mint a (15) alatt szereplő példák is mutatják, a magyar komparatív parentetikus mondatokban nincsen fonológiai tartalommal rendelkező tárgyi operátor:

(15) a. **A teknősök, mint **amit tudjuk**, szeretik a rákot.*

b. **A teknősök, mint **amit tudunk**, szeretik a rákot.*

Mint látható, a látható tárgyi relatív operátort (*amit*) tartalmazó parentetikus tagmondatok nem jólformáltak, függetlenül attól, hogy az ige alanyi vagy tárgyas ragozásban van-e. Ez azért is fontos, mert a látható relatív operátorok egyébként az alanyi ragozást követelik meg:

(16) a. *Ez az, **amit tudunk**.*

b. **Ez az, **amit tudjuk**.*

A fenti vonatkozó mellékmondatok az *amit* tárgyi vonatkozó operátort tartalmazzák, és a kettő közül a (16a) a grammatikus konfiguráció, ahol az ige alanyi ragozásban áll. Ez azt mutatja, hogy a látható relatív operátorok úgy viselkednek, mint a határozatlan nominális kifejezések, vagyis az ige alanyi ragozásban kell, hogy álljon. Bár az üres parentetikus operátor viselkedése ilyenformán kivételesnek tűnhet, valójában inkább arról van szó, hogy (általában véve is) a tárgy csak akkor maradhat el a látható szerkezetből, ha az ige tárgyas ragozásban áll, hiszen a ki nem ejtett tárgy csak így lesz visszanyerhető, és referense egy, a kontextusban adott antecedensnek felel meg.

Az, hogy látható tárgyi vonatkozó névmás nem jelenhet meg, nem zárja ki egy koreferens, rezumptív névmás jelenlétét, amelyet az üres operátor engedélyez:

(17) *A teknősök, mint **azt** tudjuk, szeretik a rákot.*

Mint látható, az *azt* névmás megjelenhet a szerkezetben. Ez azonban nem vonatkozó névmás, hanem mutató névmás, és ennek megfelelően nem a [Spec,CP] pozícióban foglal helyet, és így nem is váltja ki az ige alanyi ragozását, ahogy *azt* egy látható vonatkozó névmás tenné.

A mi szempontunkból mindenekelőtt az a fontos, hogy a komparatív parentetikus tagmondatokban van egy üres operátor, amely az alsó [SpecCP] pozícióba mozogva komplementer disztribúcióban van más vonatkozó névmásokkal.

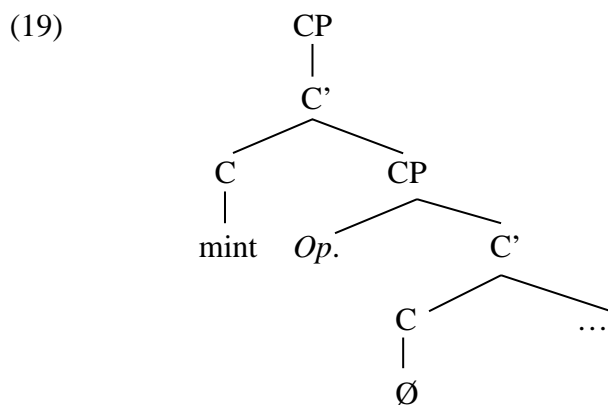
5. Többszörös operátorok

A következőkben a komparatív parentetikus tagmondatok szintaktikai szerkezetére szeretnék rátérni. Mint korábban már láttuk, van olyan típus, amelyben megjelenhet a komparatív operátor:

(18) Péter, (**mint*) *amilyen* magas, *be fogja verni a fejét*.

A komparatív parentetikus tagmondatban tehát megjelenhet a komparatív operátor (*amilyen*), azonban a hasonlító C fej (*mint*) nem.

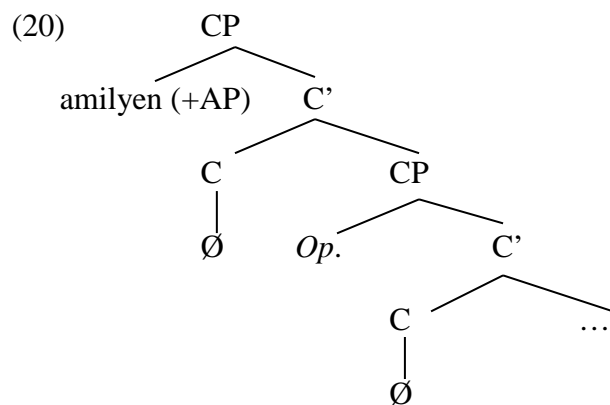
A *mint* ugyanakkor felső C fejként megjelenhet az alsó [Spec,CP] pozícióban lévő üres parentetikus operátorral együtt az olyan szerkezetekben, mint a (14a). Ennek a reprezentációját mutatja az alábbi ágrajz:



Az ilyen esetekben a *mint* a felső CP feje, az alsó CP specifikálójába pedig az üres operátor mozog. ez a szerkezet analóg azzal, amit a hasonlító mellékmondatot bal perifériájára feltételezhetünk, ld. a (4)-es ábrát, ahol a *mint* a felső C fejben van, az alsó CP specifikálóját pedig a komparatív operátor foglalja el. A *mint* pozíciója tehát közös a két szerkezetben; az *amilyen* a hasonlító szerkezetekben viszont éppen azt a pozíciót foglalja el, amit a parentetikus operátor: a kérdés ilyenformán az, hogy az *amilyen* a parentetikus tagmondatokban ugyanazért a pozícióért verseng-e, mint a parentetikus operátor.

Ez azonban semmiképp sem tartható álláspont, hiszen a komparatív és a parentetikus operátor egy szerkezetben is megjelenhet, amint azt a (18)-as példa is mutatja: nem az *amilyen* jelenléte kizárt, hanem a *mint* kötőszóé. Másrészt a *mint* a parentetikus tagmondatokban az üres operátorral együtt állhat, de az *amilyen* operátorral nem, vagyis a két operátor nem lehet ugyanabban a pozícióban.

A megoldás kulcsa abban keresendő, hogy valójában két [Spec,CP] pozíció található a bal periférián, és ennek megfelelően egy adott bal periféria két operátort is képes elhelyezni, az alábbi ágrajznak megfelelően:



Mint látható, a felső [Spec,CP] pozíciót az *amilyen* komparatív operátor foglalja el (és a lexikális AP szinten itt található), míg az alsó [Spec,CP] pozícióban az üres (parentetikus) operátor van, amely a gazdamondathoz való kapcsolódásért felel. Ebben a konfigurációban a *mint* lényegében a gazdaságossági elveknek megfelelően esik ki, hiszen egy látható fej és egy szintén láthatóan kitöltött specifikáló egyazon projekción belül ugyanazt a szerepet töltené be, ami a gazdaságosságnak mond ellent. A *mint* és az *amilyen* egyaránt [+compr] jegyű elemek, és funkciójukban nagyrészt megegyeznek.

A CP-perifériával kapcsolatban ez a gazdaságossági elv leginkább Doubly Filled COMP Filter néven ismert, azonban fontos, hogy hasonló megszorítások más projekciókra is érvényesek (a magyarban pl. a nominális kifejezéseknél a többes szám jelölésénél, ld. É. Kiss 2002: 152–153). Fontos ugyanakkor azt is látni, hogy ez elsősorban egy olyan elv, amely a redundancia csökkentését célozza meg, és így az ellentétes irányú elvvel, a megerősítéssel (reinforcement) ütközik, amely a (többszörös) látható jelölést segíti (a két elvről ld. van Gelderen 2004, 2009). Az egyes megszorítások erőssége így természetesen az egyes nyelvek és a konkrét szerkezetek között is meglehetősen eltéréseket mutat.

A (20)-as ábrával kapcsolatban felmerülhet a kérdés, hogy az *amilyen* miért a felső [Spec,CP] pozícióban jelenik meg, amikor a hasonlító mellékmondatokban az alsó [Spec,CP] pozícióban helyezkedik el. Ez arra vezethető vissza, hogy az *amilyen* egy [+rel] jeggyel van ellátva, amelynek értelmében egy [Spec,CP] pozícióba kell mozognia: ez a hasonlító mellékmondatokban a közelebbi CP nódus, amelyre még ráépül a *mint*-CP, amely a mondat típusát határozza meg. A parentetikus tagmondatokban azonban az alsó [Spec,CP] pozícióban az üres parentetikus operátor van, így az *amilyen* feljebb mozog. A magyarban a relatív operátorok (így a komparatív operátorok) nem maradhatnak a bázispozíciójukban (ld. Bacskai-Atkari 2014), ezért a mozgásnak a látható szintaxisban meg kell történnie. A [+compr] jegyű tagmondatok bal perifériáján – akár a hasonlító mellékmondatokban, akár a parentetikus tagmondatokban – mindenképpen kell lennie egy olyan látható elemnek, amely a [+compr] típust jelöli, és ez az elem lehetőség szerint minél magasabban helyezkedik el, és az *amilyen* felső CP-be mozgása is ennek felel meg. Mivel további CP-réteg nem keletkezhet, a *mint* nem is tudna az *amilyen* elé kerülni, ezért a *mint amilyen* szekvencia ismételtelen nem jöhet létre.

6. Többszörös mondatbevezetők

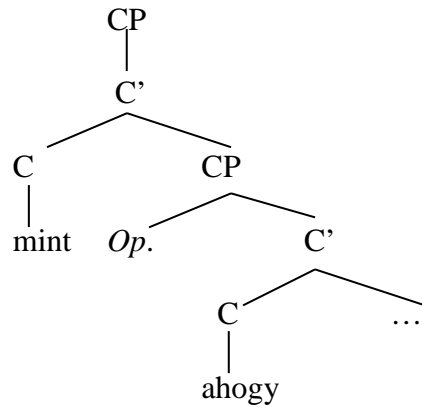
Az előző részben azt láttuk, hogy a *mint* és az *amilyen* együttes megjelenése gazdaságossági elvek miatt nem jön létre a komparatív parentetikus tagmondatokban. A kérdés ilyenformán az, hogy miért lehetséges viszont a *mint* és az *ahogy* együttállása a (9) típusú példákban; a (9a) példát az átláthatóság kedvéért a (21) ismétli:

(21) *A teknősök, **mint (ahogy)** tudjuk, szeretik a rákot.*

Az *amilyen* operátorral ellentétben az *ahogy* nem lehet a felső [Spec,CP] pozícióban, hiszen akkor nem a *mint* után állna, amely egy felső C fej. ugyanakkor az *ahogy* az alsó [Spec,CP] pozícióban sem lehet, hiszen oda az üres operátor mozog.

Elemzési javaslatom szerint az *ahogy* a parentetikus tagmondatokban nem operátor, hanem egy operátorból alsó C fejjé grammatikalizálódott funkcionális fej, és a szerkezet ezért a következőképpen néz ki:

(22)



Mint látható, ebben az esetben mindkét C fej fonológiailag látható elemmel van kitöltve, a felsőben a *mint*, az alsóban az *ahogy* foglal helyet, az üres operátor pedig az alsó [Spec,CP] pozícióba mozog. A következőkben az *ahogy* újraelemzése melletti érveket szeretném áttekinteni (amellett természetesen, hogy ha az üres operátor az alsó CP specifikálójában van, az *ahogy* számára nincs más pozíció az alsó C fejen kívül ahol a *mint* mögött állhatna). Először is, érdemes figyelembe venni, hogy nincs arra meggyőző érv, hogy az *ahogy* operátor lenne: az *amilyen* operátorral ellentétben az *ahogy* nem állhat együtt lexikális AP-val, és ezért nem szól érv amellett, hogy az *ahogy* frázisméretű lenne. Természetesen igaz, hogy míg egy egyértelműen frázisméretű elem nem lehet fej, addig egy frázisméretű elem természetesen lehet olyan, hogy egyetlen látható fejből áll. Azonban a gazdaságossági elveknek megfelelően az adott pozícióban fejként való bázisgenerálódás a preferált a mozgathoz képest (ld. van Gelderen 2004; a beillesztés (Merge) általános preferenciájáról a mozgathoz (Move) felett ld. Chomsky 1995). Ennek megfelelően az *ahogy* státusa is preferáltan egy fej. Másrészt az is megfigyelhető, hogy a *mint* hiánya kevésbé elfogadható szerkezetet eredményez:

(23) ??? *A teknősök, ahogy tudjuk, szeretik a rákot.*

Ha az *ahogy* operátor lenne, akkor várhatóan képes lenne a felső [Spec,CP] pozícióba mozogni, ugyanazon a módon, ahogy az *amilyen* is, és ebben az esetben a felső CP tartalmazna egy fonológiailag látható [+compr] elemet. Ez azonban nem lehetséges, ami magyarázható azzal, hogy az *ahogy* alapesetben nem a mondattípus (Force) meghatározásáért felelős C fej. Ennek megfelelően két lehetőség adott, és mindkettő csökkenti az elfogadhatóságot. Az *ahogy* vagy alsó C fejként felmozog a felső C fejbe, hogy a [+compr] jegy láthatósága ott ne sérüljön, ebben az esetben tehát egy további mozgathoz

mechanizmussal kell számolni, vagy megmarad az alsó C pozícióban, és így az felső CP nódus látható jelölő nélkül marad.

Harmadrészt megjegyzendő, hogy az *ahogy* tulajdonságai megfelelnek azoknak a kritériumoknak, amelyek alapján egy elem a magyarban C fejnek tekinthető, hiszen nincsenek olyan szemantikai vagy szintaktikai jegyei, amelyek összeférhetetlenek volnának a magyar C fejekkel. Az ilyen típusú, operátorból funkcionális fejjé történő újraelemzés meglehetősen elterjedt grammatikalizációs folyamat, és magyar nyelv korábbi korszakaiban is megfigyelhető (más kötőszók grammatikalizálódásánál az ómagyarban és a középmagyarban, ld. Bacsikai-Atkari 2012, 2014: 175–228). Ez a folyamat nagyjából a relatív ciklusnak felel meg, erről ld. például van Gelderen (2004, 2009), ill. Roberts és Roussou (2003). Ilyenformán tehát az olyan komparatív parentetikus tagmondatokban, ahol a *mint* és az *ahogy* is megjelenik, két fonológiailag látható mondatbevezetővel kell számolni.

7. Hasonlító mellékmondatok a németben

A tanulmány fennmaradó részében a német komparatív parentetikus tagmondatokra szeretnék koncentrálni, rámutatva arra, hogy a látható komparatív operátor nélküli nyelvekben nem figyelhetőek meg azok a bal perifériális interakciók, amelyek a magyarra jellemzőek. Ehhez elsőként a német hasonlító szerkezetek néhány alapvető tulajdonságát szeretném bemutatni. A standard németben az angolhoz hasonlóan két hasonlító mondatbevezető van. Az egyik a *wie*, amely az egyenlőséget kifejező hasonlításban szerepel, és ezt a mátrixmondatban a *so* 'olyan' fokfej (Deg) engedélyezi:

(24) *Ralf ist so groß wie Hans.*
Ralf van olyan magas mint Hans
'Ralf olyan magas, mint Hans.'

A másik mondatbevezető az *als*, amely egyenlőtlenséget kifejező hasonlításban fordul elő, és ezt a mátrixmondatban a középfokú Deg fej (-er '-bb') engedélyezi:

(25) *Ralf ist größer als Hans.*
Ralf van magasabb mint Hans
'Ralf magasabb, mint Hans.'

A németben nincsenek látható komparatív operátorok; a *wie* történetileg a hasonlító szerkezetekben is operátor volt (kérdő operátorként 'milyen' jelentésben természetesen még létezik), azonban C fejként értelmeződött újjá, és ez nemcsak a (24) típusú szerkezetben, hanem abban az esetben is fennáll, ha az *als* kötőszóval együtt jelenik meg (vö. Jäger 2010: 482; 2012) az olyan szerkezetekben, mint a (26):

(26) % *Ralf ist größer als wie Hans.*
Ralf van magasabb mint mint Hans
'Ralf magasabb, mint Hans.'

Mint látható, a (26) típusú szerkezetek elfogadhatósága változó; az adott dialektustól (és idiolektustól is) függően, és ezek a grammatikalizációs folyamatok történeti eltéréseire vezethetőek vissza. Azokban a dialektusokban, ahol az egyenlőtlen hasonlítás kötőszava kizárólag az *als* (főként északi dialektusok), ott a (26) típusú szerkezetek neologizmusok, míg a nyugati dialektusokban (pl. hesseni) elfogadható – a déli dialektusokban (pl. bajor) viszont a *wie* gyakran már átvette az *als* szerepét, és ezért a (26) típusú szerkezet archaizmus. A variáció nem csak a mai németre igaz, hanem már a 19. században is dokumentált (ld. Elspaß 2002: 54–61).

A *wie* mondatbevezetői státusát a (26) típusú szerkezetekben az is egyértelműen mutatja, hogy lexikális AP nem jelenhet meg a *wie* mellett a bal periférián (vö. Bacskai-Atkari 2014: 117–118, 223–226). Tekintsük a következő példákat:

(27) a. % *Der Tisch ist länger, als wie das Büro breit war.*
az.M asztal van hosszabb mint mint az.N iroda széles volt
'Az asztal hosszabb, mint amilyen széles az iroda volt.'

b. **Der Tisch ist länger, als wie breit das Büro war.*
az.M asztal van hosszabb mint mint széles az.N iroda volt
'Az asztal hosszabb, mint amilyen széles az iroda volt.'

Mint látható, a (27a) mondat elfogadhatósága megegyezik a (26)-os mondatéval, vagyis azok a beszélők, akik számára a (26) elfogadható, azok a (27a) mondatot is elfogadják, mégpedig azonos mértékben. Ebben az esetben a *breit* 'széles' AP a bázispozíciójában van. Ezzel szemben a (27b) mondatban a *breit* AP a bal perifériára mozog, és a mondat nem jólformált. Ha a *wie* operátor lenne, akkor a (27b) mondatnak jólformáltnak kellene lennie, ugyanis az AP-t engedélyező operátorok mindig megengedik az AP együttes felmozgatását, és ez abban az esetben is igaz, ha az adott nyelvben az operátor az AP-t hátra is hagyhatja (ld. Bacskai-

Atkari 2014: 110–120). Az AP azonban, mint a (27a) is mutatja, elérhető, vagyis a *wie* semmiképp sem olyan operátor, amely kizárná az AP megjelenését. Mindennek tükrében indokolt a *wie* (alsó) C fejkánt való elemzése; ebben az esetben a komparatív operátor természetesen (ahogy az angolban is) üres, és az AP felső kópiája a láthatósági kíváncsólom miatt (ld. a 2. részt) nem jelenhet meg.

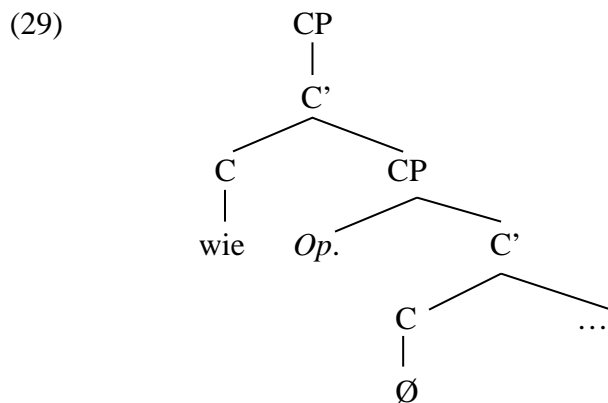
A látható komparatív operátor hiánya miatt viszont a németben feltehetően nem számíthatunk a bal perifériális elemek olyan interakciójára, mint ami a magyarban megfigyelhető.

8. Komparatív parentetikus tagmondatok a németben

A német komparatív parentetikus tagmondatok mondatbevezetője a *wie* 'mint':

- (28) *Schildkröten mögen, wie man weiß, Schrimps.*
 teknősök szeretik mint NÉVMÁS tudja rák
 'A teknősök, mint tudjuk, szeretik a rákot.'

A parentetikus tagmondat bal perifériája szerkezetében megegyezik azzal, amit a magyarra is feltételeztünk a (19)-es ágrajzban, tehát:



Mint látható, a *wie* egy felső C fej, az üres parentetikus operátor pedig az alsó [Spec,CP] pozícióban helyezkedik el. A látható operátorok hiánya kizárja a látható AP-k megjelenését, tehát a németben nem számolhatunk olyan szerkezettel, mint a (20).

Ezzel együtt lehetséges azonban, hogy a parentetikus tagmondatokat valamilyen fokjelölő elem vezesse be: a *soviel* 'annyira' vagy a *soweit* 'annyira' is megjelenhet parentetikus szerkezetekben. A jelenséget az alábbi példák illusztrálják:

- (30) a. *Schildkröten mögen, soviel man weiß, Schrimps.*
 teknősök szeretik annyira NÉVMÁS tudja rák
 'A teknősök, amennyire tudjuk, szeretik a rákot.'
- b. *Schildkröten mögen, soweit man weiß, Schrimps.*
 teknősök szeretik annyira NÉVMÁS tudja rák
 'A teknősök, amennyire tudjuk, szeretik a rákot.'

A *wie* C fej és a *soviel/soweit* fokjelölő elemek együttes megjelenése nem lehetséges a parentetikus szerkezetekben:

- (31) a. **Schildkröten mögen, soviel wie man weiß, Schrimps.*
 teknősök szeretik annyira mint NÉVMÁS tudja rák
 'A teknősök, amennyire tudjuk, szeretik a rákot.'
- b. **Schildkröten mögen, soweit wie man weiß, Schrimps.*
 teknősök szeretik annyira mint NÉVMÁS tudja rák
 'A teknősök, amennyire tudjuk, szeretik a rákot.'

A *soviel/soweit* és a *wie* együttes megjelenése azonban más okokra vezethető vissza, mint a magyarban a *mint* és az *amilyen* együttállásának tilalma a parentetikus tagmondatokban, mivel a *soviel* és a *soweit* nem a [+compr] mellékmondat bal perifériáján található elemek. A *so* 'olyan' fokjelölő elem a hasonlító szerkezetekben a főmondatban található Deg fej (az elemzésért ld. Bacskai-Atkari 2014, Bresnan 1973, Lechner 1999, 2004 és Kennedy 2002 alapján). Tekintsük a következő példákat:

- (32) a. *Ralf hat so viel Zeit [wie Hans].*
 Ralf AUX.3SG olyan sok idő mint Hans
 'Ralfnak annyi ideje van, mint Hansnak.'
- b. *Ralf ist so fleißig [wie Hans].*
 Ralf van olyan szorgalmas mint Hans
 'Ralf olyan szorgalmas, mint Hans.'

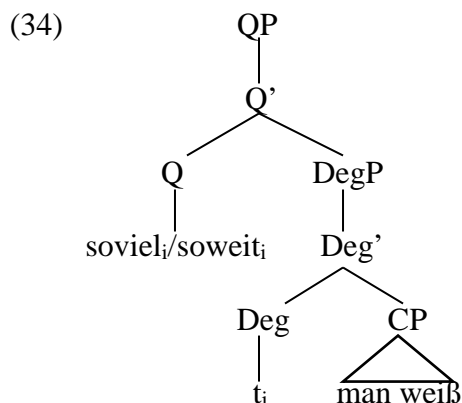
Ezekben a példákban a *so* a főmondatbeli kvantoros kifejezés (QP) feje, amely Deg fejként generálódik, és mint ilyen, a hasonlító mellékmondatot (*wie Hans*) argumentumként veszi fel (a hasonlító mellékmondat jobbra diszlokálódik, ez azonban a hasonlító mellékmondatokra általában is jellemző). Ehhez hasonlóan a *soviel* és a *soweit* elemek sem a hasonlító CP-n belül helyezkednek el, azonban ezzel együtt a parentetikus tagmondatnak részét képezik, vagyis a parentetikus tagmondat szintaktikai méretét tekintve nagyobb, mint egy CP. Ez egyébként nemcsak a németben, hanem az angolban is kimutatható:

- (33) *Turtles, as far [as we know], like shrimps.*
 teknősök olyan messze mint mi tudjuk szeretik rák
 'A teknősök, amennyire tudjuk, szeretik a rákot.'

A fenti angol példában az *as* Deg fej főmondati elem, amely egy olyan hasonlító CP-t vesz fel komplementumként, amelynek a feje az *as* C fej.

A különbségek az eltérő szelekciós megszorításokra vezethetők vissza. Az angolban az *as* mind a hasonlító szerkezetekben, mind a parentetikus tagmondatokban egy *as*-CP-t választ ki, a németben viszont a hasonlító szerkezetekben a *so* egy *wie* fej által dominált CP-t szelektál, míg a parentetikus tagmondatokban a *soviel* és a *soweit* (amelyek tehát eleve eltérő Deg fejek a hasonlító *so* Deg fejtől) egy olyan CP-t, amelynek fonológiailag üres a feje. A Deg fej által meghatározott szelekciós megszorítások a C fej vonatkozásában eleve megvannak, így például az angolban az *as* 'olyan' Deg fej *as*-CP-t, az *-er* '-bb' Deg fej viszont *than*-CP-t szelektál, ld. Bhatt és Pancheva (2004: 3), Bresnan (1973).

Az elmélet szempontjából mindez azt a végkövetkeztetést vonja magával, hogy a komparatív parentetikus tagmondat nem feltétlenül egy hasonlító mellékmondatnak (CP) felel meg, hanem lehet egy olyan hasonlító QP is, amely rendelkezik egy CP komplementummal. A (30)-as mondatokban található parentetikus tagmondatoknak tehát a következő a szerkezete:



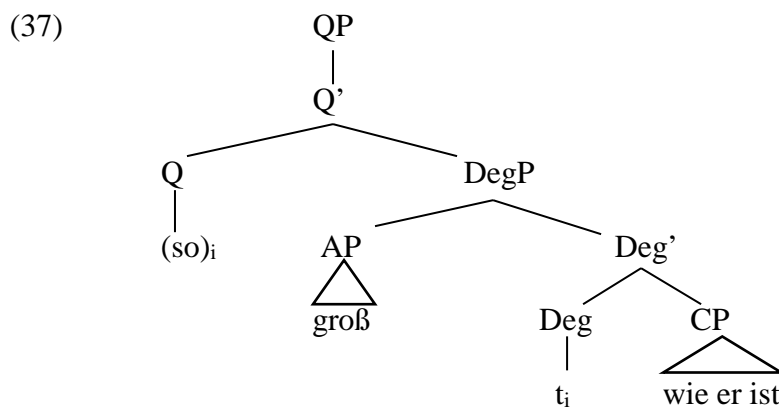
A (33)-as mondatban a QP szerkezete annyiban összetettebb, hogy a *far* elemet (AP) is tartalmazza. Hasonló jelenség megfigyelhető a németben is:

- (35) *Ralf, (?so) groß wie er ist, wird sich den Kopf anschlagen.*
 Ralf olyan magas mint ő.M van fogja maga az.M.ACC fej beverni
 'Ralf, amilyen magas, be fogja verni a fejét.'

Mint látható, a főmondati kvantoros kifejezés mind a fokjelölő elemet (*so*), mind a lexikális AP-t (*groß*) tartalmazhatja, bár a Deg fej jelenléte ezekben az esetekben nem preferált. Az AP mindenesetre egyértelműen nem a hasonlító CP-n belül helyezkedik el. Ugyanez elmondható a (35)-ös példa angol megfelelőjéről is:

- (36) *Ralph, tall as he is, will hit his head.*
 Ralph magas olyan ő.M van AUX ütni ő.POSS fej
 'Ralf, amilyen magas, be fogja verni a fejét.'

Ismét elmondható, hogy mivel a lexikális AP (*tall*) megelőzi a hasonlító C fejet (*as*), az AP nem lehet a mellékmondat része, de ezzel együtt a parentetikus tagmondatnak természetesen része. Ezeket a típusú szerkezeteket – a (35)-ös német példát használva – a következő ágrajz illusztrálja:



Ez azt mutatja tehát, hogy a német (és az angol) komparatív parentetikus tagmondatokban a látható fokos kifejezések nem a mellékmondati CP bal perifériáján helyezkednek el. Ennek oka az, hogy ezek a látható fokjelölő elemek nem operátorok: az angol és a német nem rendelkezik olyan látható komparatív operátorokkal, mint a magyar. További következmény, hogy az angolban és a németben ez a látható AP állhat látható fokjelölő elem nélkül, hiszen itt nem egy operátorpozícióról van szó, és éppen ezért ezekre az elemekre a láthatósági kívánalom (Overtness Requirement) nem érvényes.

Összegzés

A jelen tanulmány a magyar komparatív parentetikus tagmondatok belső szerkezetét vizsgálta, elsősorban a mellékmondati CP bal perifériájára koncentrálva, és különös figyelmet

fordítva arra a kérdésre, hogy a látható fokjelölő elem és a látható lexikális AP megléte vagy hiánya hogyan viszonyul ahhoz, amit más nyelvekben, így a németben és az angolban tapasztalunk. Ráműtöttem, hogy a komparatív parentetikus tagmondat a magyarban két operátort tartalmaz, a komparatív operátort és az üres parentetikus operátort, és ezek két külön [Spec,CP] pozíciót foglalhatnak el.

A magyar komparatív parentetikus tagmondatok bal perifériájának így háromféle szerkezete lehet. Az első az, amikor az üres operátor mellett megjelenik egy látható komparatív operátor. A második az, amikor az üres operátor mellett a *mint* C fej jelenik meg. A harmadik pedig az, amikor az üres operátor mellett két látható C fej áll, a *mint* és az *ahogy*. Bármely további konfiguráció a gazdaságossági elvek alapján zárható ki, így tehát ezek nem kivételes jelenségeknek tekintendők, hanem általános mechanizmusokra vezethetők vissza.

Egy további fontos konklúzió az, hogy a komparatív parentetikus tagmondat azért sem tekinthető mellékmondatnak, mert szintaktikai méretét tekintve nemcsak CP-méretű lehet, így például a németben vagy az angolban lehetséges, hogy egy CP-t tartalmazó QP felel meg a parentetikus tagmondatnak. Ezekben az esetekben ugyanis a fokok kifejezés a hasonlító mellékmondati CP-n kívül, de a parentetikus tagmondaton belül található. Ilyenkor a látható funkcionális fokfej (Deg) önmagában képes jelölni a parentetikus tagmondat [+compr] voltát, és ezért nincs szükség a mellékmondati bal periférián egy látható [+compr] C fej vagy operátor meglétére.

Irodalom

Ackema, Peter – Neeleman, Ad (2004), *Beyond Morphology: Interface Conditions on Word Formation*. Oxford University Press, Oxford.

Bacsikai-Atkari, Julia. (2012), *The Diachronic System of the Left Periphery of Subordinate Clauses in Hungarian*. In: Surányi, Balázs (ed.), *Proceedings of the Second Central European Conference in Linguistics for Postgraduate Students*, 3–23. Pázmány Péter Catholic University, Budapest. 3–23.

Bacsikai-Atkari, Julia (2014), *The Syntax of Comparative Constructions: Operators, Ellipsis Phenomena and Functional Left Peripheries*. Universitätsverlag Potsdam, Potsdam.

Bhatt, Rajesh – Pancheva, Roumyana (2004), *Late Merger of Degree Clauses*. *Linguistic Inquiry* 35: 1–45.

Bresnan, Joan (1973), *The Syntax of the Comparative Clause Construction in English*. *Linguistic Inquiry* 4: 275–343.

- Chomsky, Noam (1977), On WH-movement. In: Culicover, Peter W. et al. (eds.), *Formal Syntax*. Academic Press, New York. 71–132.
- Chomsky, Noam (1995), *The Minimalist Program*. MIT Press, Cambridge, MA.
- Corver, Norbert Ferdinand Marie (1997), *Much-Support as a Last Resort*. *Linguistic Inquiry* 21.8: 119–164.
- É. Kiss, Katalin (2002), *The Syntax of Hungarian*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Elspaß, Stephan (2002), Standard German in the 19th Century?: (Counter-)Evidence from the Private Correspondence of ‘Ordinary People’. In: Linn, Robert – McLelland, Nicola (eds.), *Standardization: Studies from the Germanic Languages*. John Benjamins, Amsterdam. 43–65.
- Gelderen, Elly van (2004), *Grammaticalization as Economy*. John Benjamins, Amsterdam.
- Gelderen, Elly van (2009), Renewal in the Left Periphery: Economy and the Complementiser Layer. *Transactions of the Philological Society* 107.2: 131–195.
- Griffiths, James (2014), Parenthetical Verb Constructions, Fragment Answers, and Constituent Modification. *Natural Language and Linguistic Theory* (online). Elérhető: <http://link.springer.com/article/10.1007/s11049-014-9256-6> (Letöltve: 2014. október 27.)
- Heringa, Herman (2011), *Appositional Constructions*. LOT, Utrecht.
- Hoffmann, Ludger (1998), Parenthesen. *Linguistische Berichte* 175: 299–328.
- Huddleston, Rodney (1967), More on the English Comparative. *Journal of Linguistics* 3: 91–102.
- Jäger, Agnes (2012), ‘How’ to Become a Comparison Particle. Előadás: 14th Diachronic Generative Syntax Conference (DiGS 14), Lisbon, 4–6 July 2012.
- Jäger, Agnes (2010), Der Komparativzyklus und die Position der Vergleichspartikeln. *Linguistische Berichte* 224: 467–493.
- Kennedy, Christopher (2002), Comparative Deletion and Optimality in Syntax. *Natural Language & Linguistic Theory* 20: 553–621.
- Kennedy, Christopher – Merchant, Jason (2000), Attributive Comparative Deletion. *Natural Language & Linguistic Theory* 18: 89–146.
- Lechner, Winfried (1999), *Comparatives and DP-structure*. PhD dissertation. University of Massachusetts Amherst, Amherst, MA.
- Lechner, Winfried (2004), *Ellipsis in Comparatives*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York.
- Merchant, Jason (2001), *The Syntax of Silence: Sluicing, Islands, and the Theory of Ellipsis*. Oxford University Press, Oxford.
- Postal, Paul (1998), *Three Investigations of Extraction*. MIT Press, Cambridge, MA.

- Potts, Christopher (2002), The Lexical Semantics of Parenthetical-*as* and Appositive-*which*. *Syntax* 5.1: 55–88.
- Ross, John Robert (1967), Constraints on Variables in Syntax. PhD dissertation. MIT, Cambridge, MA.
- Poletto, Cecilia (1995), Complementizer Deletion and Verb Movement in Italian. *University of Venice Working Papers in Linguistics* 5.2: 49–79.
- Reis, Marga (1995), Wer glaubst du hat recht? On So-called Extractions from Verb-second Clauses and Verb-first Parenthetical Constructions in German. *Sprache & Pragmatik* 36: 27–83.
- Rizzi, Luigi (1997), The Fine Structure of the Left Periphery. In: Haegeman, Liliane (ed.), *Elements of Grammar*, Kluwer, Dordrecht. 281–337.
- Rizzi, Luigi (1999), On the Position “Int(errogative)” in the Left Periphery of the Clause. Elérhető: www.ciscl.unisi.it/doc/doc_pub/int.doc (Letöltve: 2008. március 31.)
- Rizzi, Luigi (2004), Locality in the Left Periphery. In: Belletti, Adriana (ed.), *Structures and Beyond: The Cartography of Syntactic Structures, Volume 3*. Oxford University Press, Oxford. 223–251.
- Roberts, Ian – Roussou, Anna (2003), *Syntactic Change: A Minimalist Approach to Grammaticalization*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Schneider, Stefan (2007), Reduced Parenthetical Clauses in Romance Languages: A Pragmatic Typology. In: Dehé, Nicole – Kavalova, Yordanka (eds.), *Parentheticals*. John Benjamins, Amsterdam. 237–258.
- Steinbach, Markus (2007), Integrated Parentheticals and Assertional Complements. In: Dehé, Nicole – Kavalova, Yordanka (eds.), *Parentheticals*. John Benjamins, Amsterdam. 53–88.
- de Vries, Mark (2007), Invisible constituents?: Parentheses as B-merged Adverbial Phrases. In: Dehé, Nicole – Kavalova, Yordanka (eds.), *Parentheticals*. John Benjamins, Amsterdam. 203–234.